

8. Хальфин Р.А. Приоритетный национальный проект в сфере здравоохранения: результаты и перспективы [Текст] // Экономика здравоохранения. - 2007. - N11. - С. 45-50
9. Оценка качества и эффективности медпомощи / Под ред. О.П. Щепина. - Г., 1999.
10. Щепин О.П., Стародубов В.И., Линденбрaten А.Л., Галанова Г.И. Методологические основы и механизмы обеспечения качества медпомощи. - Г.: Медицина, 2002.

Рецензент: Радиш Я.Ф., д.держ.упр., професор.

УДК 330.341.1:332.146.2

Коврига О.С.,

к. держ.упр., доцент
кафедри державного управління
та місцевого самоврядування
Академії муніципального управління

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Визначено структуру трансакційних витрат інституціональних перетворень та виділені трансакційні галузі.

Определена структура трансакционных расходов институциональных преобразований и усовершенствована классификация трансакционного сектора путем группировки фирм по их основным функциям. К трансакционному сектору относятся финансы и операции с недвижимостью, банковское дело и страхование, правовые (юридические) услуги.

Certain structure of transaction charges of institutional transformations and selected transaction industries

Постановка проблеми. У теорії прав власності затверджується, що головна особливість системи приватної власності полягає у тому, що завдяки свободі обміну і комбінуванню цих прав вона відкриває максимально широке поле для створення і вибору самих різних організаційних форм, зокрема що будуються на протилежних їй принципах. Мінімізація трансакційних витрат в тому або іншому варіанті економічної організації робить його, по суті, безальтернативним. Даний варіант виявляється шляхом зіставлення трансакційних витрат в межах однієї системи прав власності. Даний метод виправданий тим, що витрати не піддаються прямому вимірюванню, але від цього вони не перестають бути реальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізу окремих аспектів державного регулювання інституціональних аспектів формування ринкової економіки регіону присвячено праці таких відомих учених як Д. Норт, Т. Веблен, У. Мітчелл, Д. Коммонс та ін. Значним внеском у дослідження процесу формування

інституціонального середовища в Україні стали праці таких українських та російських учених, як Л. Абалкіна, В.Д.Бакуменко, П. Беленького, В. Бодрова, О. Братути, О. Вальдрат, О. Власика, М. Голикова, В. Геєця, В. Голян, З. Герасимчука, А. Дегтяра, М. Долішного, А. Задоя, Л. Зайцевої, О. Іваницької, М. Комарової, М.Корецького, Н. Коржунова, В. Тарасевича, А. Ткача, О. Чаусовського, Я. Шевчука, М. Хвесика, В.Якубенко та ін.

Постановка завдання.:

- визначити структуру трансакційних витрат інституціональних перетворень та виділити трансакційні галузі.

Виклад основного матеріалу. Спробу оцінити рівень трансакційних витрат на матеріалах економіки США зробили Дж. Уолліс і Д.Норт. Останній виробив теоретичну схему для вивчення історично обумовлених перешкод на шляху економічного зростання і застосував її для порівняння характеристик інституціонального розвитку Англії і Іспанії на ранніх етапах історії цих держав [1, с. 69-70].

Аналіз трансакційних витрат Дж. Уоллісом і Д.Нортом будувався на основі розмежування трансформаційних (пов'язаних з фізичною дією на предмет) і трансакційних витрат. Перші представляють собою витрати, що супроводжують перетворення витрат в готову продукцію, здійснення трансформаційної функції. Обидва види витрат визнаються продуктивними. Їх поведінкова подібність припускає, що економічні агенти прагнуть мінімізувати їх суму, а значить, не роблять між ними відмінності. І ті і інші в певних межах взаємозамінні і вимагають реальних витрат. Трансакційні витрати залежать, на їх думку, від витрат праці, землі, і капіталу і підприємницького таланту, які використовуються в процесі ринкового обміну [2].

Для визначення витрат трансакцій Дж. Уолліс і Д.Норт користуються наступними критеріями: з погляду споживача цими витратами є всі його витрати, яких не було б, якщо б він «продавав» товар самому собі.

У загальній обсяг трансакційних витрат входять:

а) послуги «трансакційного сектора» (галузей, «продукція» яких розглядається як та, що цілком має трансакційне призначення, - оптової і роздрібною торгівлі, страхування, банківської справи і т.д.);

б) трансакційні послуги, що надаються усередині «трансформаційного сектора» [3, с. 31].

Для їх вартісної оцінки автори скористалися величиною фонду компенсації праці невиробничих працівників відповідних галузей. Умовно кажучи, що витрати на апарат управління в промисловості, сільському господарстві та інших підрозділах «трансформаційного комплексу». Слід зазначити, що межа між названими секторами проводиться ними без яких-небудь обґрунтувань. Тому достатньо інакше вирішити питання про віднесення якої-небудь групи галузей, наприклад, транспорту, до складу «трансакційного сектора», і результати аналізу можуть різко змінитися [3, с. 17].

Прихильники трансакційної теорії (С.І. Архієреєв [4], І.П. Булеєв [4]) вважають, що для економічного зростання необхідні інвестиції та інновації, але деякі суспільства пройшли мимо бажаної перспективи. Це пояснюється неефективністю більшості інституціональних структур. Адже головна функція інститутів - економія трансакційних витрат. Якщо вони вирішують цю проблему, то йде поглиблення спеціалізації, розподілу праці, якщо ж служать тільки інтересам окремих соціальних груп, то перешкоджають розвитку. Отже, державне регулювання створення ефективної інституціональної структури, і перш за все системи прав власності, виявляється найважливішою передумовою зростання.

До трансакційних витрат відносяться всі витрати понад і крім власних витрат виробництва. Але вони не піддаються прямому вимірюванню. Їх можна виявляти шляхом порівняльного аналізу близьких видів виробництв, що функціонують в системі різних інститутів, або за допомогою методу зіставлення загальних витрат одного і того ж виробництва в різних тимчасових інтервалах, коли були здійснені зміни в інституті.

При визначенні витрат трансакцій Дж. Уолліс і Д.Норт виділяли в їх складі ринковий компонент. Ту частину витрат, яка одержує явну вартісну оцінку на ринку, вони назвали трансакційними послугами.

Як зазначалося, ці економісти виділили в досліджуваному секторі дві групи галузей: прямого трансакційного призначення (оптова і роздрібна торгівля, банківська справа, страхування і т.д.) і ті галузі, що забезпечують трансакційну діяльність усередині виробничого (у їх термінології трансформаційного) сектора (управлінська діяльність в промисловості, сільському господарстві та ін.).

Таким чином, вищезазначене дозволяє зробити висновок, що трансакційні витрати є витратами, пов'язаними з входом на ринок і виходом з ринку, доступом до ресурсів, передачею, специфікацією і захистом прав власності, веденням і обслуговуванням ділових відносин. Звідси можна виділити структуру трансакційних витрат інституціональних перетворень, яка включає наступні складові:

- отримання доступу до ресурсів і прав власності (реєстрація підприємств, ліцензування діяльності, права на оренду приміщень і доступ до комунікаційних мереж, доступ до кредиту і лізингу устаткування);
- отримання прав на використання ресурсів і прав власності (право на виробництво, продаж, передачу, споживання);
- оцінка ресурсів і прав власності (зміна організаційно-правових форм, бухгалтерський облік, аудиторські послуги, маркетингові послуги);
- захист ресурсів та прав власності (виключення конкурентів, юридичні послуги, охорона бізнесу);
- пошук і відбір партнерів (реклама, презентації, збір інформації про партнерів, перевірка їх платоспроможності);
- укладення ділових угод і застосування санкцій проти порушників (узгодження і коректування угод, надання додаткових пільг, звернення до

суду, стягнення боргів).

Практично всі перераховані трансакційні витрати можуть бути пов'язані як з абсолютно легальними платежами (наприклад, сплатою державного мита), так і з нелегальними виплатами (комісія за операції, що дозволяють піти від податків), як з придбанням звичних прав, так і з отриманням індивідуальних пільг і привілеїв. Вони можуть виступати як додаткові безповоротні витрати, а можуть економити виробничі або сукупні витрати.

Отже, структура господарських і навіть особових відносин багато в чому впливає на рівень трансакційних витрат. У зв'язку з цим і виникає складність розрахунку цих витрат в прямому грошовому виразі.

Класична інституціональна теорія, як відомо, в основному звертала увагу на характер взаємодії економічних суб'єктів і вивчення відповідних трансакційних витрат. У той же час трохи приділялося уваги тому факту, що формування нових інститутів - процес інноваційний, що вимагає інвестицій. У стабільній ринковій економіці ці питання не так гострі, і вони очевидні. В українських умовах, навпаки, саме інвестиційна ціна перебудов, їх інноваційний характер визначають логіку трансформаційного періоду і супроводжуючої їх економічної динаміки [5, с.415].

Для вирішення виникаючих проблем на практиці використовуються різноманітні адміністративні важелі, скарги, судові та арбітражні процедури та ін. У будь-якому випадку кожному підприємству доводиться витрачати частину своїх зусиль, засобів, робочого часу на подолання вказаних адміністративних та інших ризиків, пов'язаних з нерівномірністю виконання зобов'язань центральною і регіональною владою і контрагентами, а також на те, щоб згладжувати вказану вище нерівномірність.

В результаті частка інноваційних витрат у витратах вітчизняних посередницьких інститутів істотно перевищує нормальний рівень. Це перевищення теж збільшує собівартість послуг трансакцій. Отже, для розвитку трансакційного сектора, як і будь-якій галузі необхідні інвестиції.

Таким чином, особливістю перехідного переходу, що почався з руйнування державної посередницької монополії, стало різке підвищення трансакційного навантаження на реальний сектор і економіку в цілому. Масштаби зростання такого навантаження визначили основні групи чинників: збільшення кількості необхідних трансакційних послуг, зростання собівартості і включення в ціну послуг значних обсягів інвестицій, необхідних для розвитку нових посередницьких секторів.

В умовах ринкової економіки спостерігається розширення трансакційного сектора в Україні, що безпосередньо пов'язане із зростанням трансакційних витрат. Саме поглиблення спеціалізації праці, поява великої кількості нових видів послуг, інституціоналізації підприємницького середовища привело до формування нового ринку - ринку трансакційних послуг. Причому ці послуги, що купуються на ринку,

як будь-який інший товар, одержують вартісну оцінку. Як відомо, у міру збільшення обсягу випуску в трансакційному секторі питома вага трансакційних витрат падає. Проте в даний час такий висновок складно зробити відносно економіки України і економіки її регіонів.

Розширення трансакційного сектора в Україні можна трактувати як ознаку зниження ефективності самого ринкового господарства («провали ринку», труднощі в його переналагодженні) по одному з показників - загальній величині трансакційних витрат. Для остаточного висновку вимагається перевірити ефективність по інших параметрах: зміні питомої величини трансакційних витрат і співвідношенню їх загального зростання з можливістю випереджаючого підвищення прибутку за рахунок механізму державного регулювання [4, с. 105].

Прямі трансакційні витрати держпідприємства в командній економіці були відносно малі, тоді як прямі і непрямі витрати держави значні. Вийшовши з централізованої системи і одержавши самостійність, колишнє радянське підприємство зіткнулося з витратами міжфірмових відносин, управління якими в командній економіці в основному знаходилося в руках держави, а не підприємств. Підприємства з переходом на нові ринкові відносини стали самостійно нести витрати по пошуку інформації і організації інформаційних потоків; по розробці, укладенню і захисту контрактів; за утриманням апарату відповідних урядовців і по моніторингу їх роботи і запобіганню опортуністичній поведінці.

У новій економічній системі відбувся перерозподіл правомочності між державою і фірмою. Змінився характер взаємодій (з відносин підпорядкування на контрактні) і частота трансакцій, переговорна сила агентів (держави поступилася значною частиною правомочності і ступеня свободи в ухваленні господарських рішень, фірма вимушена витратити більше ресурсів на здійснення актів обміну в порівнянні з радянським держпідприємством).

Витрати по здійсненню трансакцій виступають головним фактором, що визначає структуру і динаміку різних інститутів, вельми точно К.Дж. Ерроу назвав їх «витратами по підтримці економічних систем на ходу». У соціально-економічних системах, як наголошувалося, функціонуванню відносин власності, просуванню ресурсу до користувача, для якого він є найбільшою цінністю, перешкоджають «сили соціального тертя». Йдеться про розпилювання корисності ресурсів. Якщо витрати для кінцевого споживача підвищуються в порівнянні з виробничими, наприклад, в три рази, то цінність продукту, а отже, і значення праці, витраченої на нього, різко знижується [6, с. 168-170].

Більша частина трансакційних витрат підприємств виникає у зв'язку із недосконалістю інституціонального середовища у регіоні. Адже, мінімізувати витрати можуть інститути, що забезпечують діяльність ринку та створюють інфраструктуру. З руйнуванням системи централізованого планування витрат, асортименту, обсягів випуску і цін зросла кількість міжфірмових трансакцій операції [7, с. 139-146].

Аналіз показує, що є істотні економічні втрати від адміністративних бар'єрів ведення господарської діяльності, чинних нормативних актів органів державного або регіонального управління. Ці втрати можна розглядати по наступних ознаках:

– прямі втрати населення від зростання роздрібних цін, пов'язані з необхідністю несення суб'єктами господарювання непродуктивних витрат, що націлені на подолання адміністративних бар'єрів і відволікаються, тим самим, з процесів створення вартості;

– непрямі втрати, пов'язані з недовиробленням вартості (і валового внутрішнього продукту) через неефективне використання ресурсів, викликаного недосконалістю структури ринків і слабкістю стимулів до розвитку виробництва, обумовленої низьким рівнем конкуренції; зниження обсягів виробництва, тобто обсягів пропозиції на ринку. Вони також виявляються в зростанні рівня цін, які були б нижчими, якщо пропозиція виявилася відносно вищою.

По своїй економічній природі дані втрати складаються з двох компонентів: по-перше, непродуктивних трансакційних витрат, пов'язаних з необхідністю подолання штучних адміністративних бар'єрів, а по-друге, зниження ефективності використання наявних ресурсів. У величині прямих витрат населення від зростання роздрібних цін ховаються як трансакційна складова (на покупця перекладаються додаткові витрати виробників і торговців), так і, викликані низьким рівнем пропозиції.

Непрямі втрати суспільства лише частково позначається на добробуті населення, виражаючись в скороченні податків, з яких фінансується заробітна плата бюджетної сфери, а також скороченні заробітної плати працівників, зайнятих в недостатньо ефективно працюючих організаціях. Одночасно непрямі втрати, як наголошувалося, можуть відобразитися і в підвищенні цін, оскільки підприємці в умовах нинішнього ринку можуть підвищувати ціни, не ризикуючи відразу зіткнутися із обмеженнями попиту унаслідок невисокого рівня конкуренції на більшості вітчизняних ринків.

Безпосередньою підставою для виникнення прямих витрат для населення від зростання роздрібних цін служать офіційні і тіньові виплати, які вимушені здійснювати суб'єкти господарювання для формального виконання правил, що встановлюють адміністративні бар'єри господарювання. Ці виплати по своїй економічній природі представляють різновид трансакційних витрат.

Виходячи з вищевикладеного, трансакційні витрати є витратами ресурсів на фіксацію, зміну і захист прав власності на різні ресурси економічної діяльності. Тим самим, різні перешкоди і бар'єри на шляху отримання прав користування і породжують трансакційні витрати.

Існує особлива категорія фірм, основна діяльність яких пов'язана з наданням трансакційних послуг. До даної категорії фірм відносяться посередники, які у сукупності утворюють торговельно-посередницьку інфраструктуру та фінансово-кредитну інфраструктуру. Проте можна

запропонувати і точнішу специфікацію галузей, в яких згруповані фірми, що надають чисті трансакційні послуги.

У так звані трансакційні галузі пропонуємо включити наступні категорії фірм:

– фінанси і операції з нерухомістю. Основна функція даних фірм - забезпечення передачі прав власності, включаючи пошук альтернатив, підготовку і здійснення операцій;

– банківська справа і страхування. Основна їх функція - це посередництво в здійсненні обмінів, залежних від специфічних обставин і вимог (невизначених, асинхронних в часі і не відповідних по кількості та величині), а також зниження витрат, пов'язаних з безпекою реалізації прав власності на відповідні ресурси. Зокрема, один з найважливіших видів страхування при здійсненні операції - це страхування титулу власності, наприклад на землю;

– правові (юридичні) послуги. Основна функція відповідних інститутів полягає в забезпеченні координації, напряму і контролю за виконанням умов контрактів.

На наш погляд, потрібні конкретні програми формування системи економічного саморегулювання з урахуванням реального стану економіки. Таким чином, проблема полягає в тому, щоб в прийнятні терміни перевести економіку країни та регіону на основі структурної та інвестиційної політики в рівноважний бездефіцитний стан на сучасному рівні техніки і науки, провести демонополізацію галузей, підприємств і природним чином запустити товарно-грошовий механізм конкуренції виробників за наповнення ринку товарами високої якості. На зміну колишніх органів директивного планування і управління приходить новий апарат економічного управління - фінансово-банківський, який покликаний підтримувати соціально-економічну рівновагу, вирішити, нарешті, питання територіальної збалансованості економічного розвитку і децентралізації управління.

Сліпе використання зарубіжних рецептів, в першу чергу політики монетаризму без урахування особливостей ситуації, стало найбільшою помилкою. І зараз, коли намагаються регулювати економічні процеси, замикаючись тільки на сфері обігу, добиваючись будь-якими засобами зниження інфляції, її повторюють знову.

Здійснення економічних зв'язків в економіці в товарно-грошовій формі не знімає проблему встановлення і підтримки правильних натурально-речовинних пропорцій в суспільному виробництві. Вся складність полягає у тому, що на основі принципу вартісної еквівалентності, через ринковий механізм необхідно забезпечити рівновагу в суспільному виробництві. Процес обігу на основі вартісного обміну є важливою умовою правильної організації і нормального функціонування механізму економічних зв'язків. Без цього неможливий раціональний розподіл засобів виробництва між підприємствами і галузями [8, с. 240].

Таким чином, інституціональна реформа 90-х років в Україні

зумовила переклад витрат неефективного розподілу ресурсів в плановій економіці у форму трансакційних витрат, хоча загальна маса витрат в господарстві скоротилася. Подальші інституціональні перетворення повинні сприяти специфікації прав власності для «перелому» тренда динаміки трансакційних витрат, оскільки головна функція економічних інститутів - їх економія. Державним органам необхідно виробити нову стратегію проведення приватизації, довести реформи оподаткування, бухгалтерського обліку, судочинства, удосконалювати механізми фондового ринку. Проте всі ці заходи будуть даремні, якщо не відбудуться серйозні зміни і на мікрорівні. При проведенні будь-яких реформаторських заходів керівництву фірм, а тим більше їх консультантам потрібно віддавати собі звіт у тому, що одна з найважливіших цілей реформи на мікрорівні - скорочення трансакційних витрат фірми.

Висновки. У роботі визначена структура трансакційних витрат інституціональних перетворень, що включає: отримання доступу до ресурсів і прав власності (реєстрація підприємств, ліцензування діяльності, права на оренду приміщень і доступ до комунікаційних мереж, доступ до кредиту і лізингу устаткування); отримання прав на використання ресурсів і прав власності (право на виробництво, продаж, передачу, споживання); оцінка ресурсів і прав власності (зміна організаційно-правових форм, бухгалтерський облік, аудиторські послуги, маркетингові послуги); захист ресурсів та прав власності (виключення конкурентів, юридичні послуги, охорона бізнесу); пошук і відбір партнерів (реклама, презентації, збір інформації про партнерів, перевірка їх платоспроможності); укладення ділових угод і застосування санкцій проти порушників (узгодження і коректування угод, надання додаткових пільг, звернення до суду, стягнення боргів). Виділено трансакційний сектор та вдосконалено його класифікацію трансакційних галузей шляхом групування фірм, що надають чисті трансакційні послуги, за їх основними функціями, а саме: фінанси і операції з нерухомістю; банківська справа і страхування; правові (юридичні) послуги.

Використані джерела інформації:

1. Архиреев С.И. Трансакционные издержки институционализации фондового рынка / С.И. Архиреев, Я.В. Зинченко. - Х. ХНУ им. В.Н. Каразина, 2005.-248с. (№3)
2. Норт Д.К. Институты и экономический рост: историческое введение / Д.К. Норт // THESSIS. – Вып. 2. – 1999. – 286 с.(113)
3. Архиреев С.И. Трансакційний сектор економіки України / С.И. Архиреев. – Х.: ХФ НІСД, 2003. – 56 с.(4)
4. Булеев И.П. Сущность трансакционных издержек в рыночной экономике / И.П. Булеев, О.В. Шепеленко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 70. - Донецьк, ДонНТУ, 2004. – С. 101-106.(16)
5. Юхименко П.Л. Історія економічних вчень: [навч. посіб.] / Л.П. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання-Прес, 2001. – 514 с.(167)
6. Зинченко Я.В. Трансакционные издержки интенсивного институционального развития фондового рынка / Я.В. Зинченко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 70. - Донецьк,

ДонНТУ, 2004. – С. 168-174.(71)

7. Інституціональна парадигма цивілізаційного розвитку: монографія: у 4 кн. / [за ред. А. Ткача]. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – Кн. 1: Інституціональні передумови соціально-економічного розвитку / А.Ткач, В.Ільїн, Т.Ткач, Т.Баль-Вожняк, М.Вожняк, А.Задоя, О.Івашина, С.Кузьмінов, Ю.Петруня. – 276 с.(72)
8. Грудзевич У. Проблеми становлення і розвитку інфраструктури фінансового ринку України / У. Грудзевич // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Інвестиції і реструктуризація економіки регіону: Щорічник наукових праць / НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Вип. XI. – Львів, 2000.– С. 238 - 247.

Рецензент: Бакуменко В.Д., д.держ.упр., професор.

УДК 351.07

Козловський В.О.,

к.держ.упр.,

провідний науковий співробітник

науково-дослідного центру проблем

авіації авіаційного пошуку та рятування

Інституту державного управління у сфері цивільного захисту

Міністерства з надзвичайних ситуацій України;

Козловська Л.С.,

учитель математики спеціалізованої школи № 7

МЕТОДИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Пропонується методика оцінки управлінської діяльності структурних підрозділів та посадових осіб шляхом об'єктивізації суб'єктивних оцінок, отриманих під час експертного опитування керівників різних рівнів, споживачів управлінських послуг та об'єктів управління.

Предложена методика оценки управленческой деятельности структурных подразделений и должностных лиц путем об'єктивізації суб'єктивних оцінок, полученных во время экспертного опроса руководителей разных уровней, потребителей управленческих услуг и объектов управления.

The method of estimation of administrative activity of structural subdivisions and public servants is offered by ob'єктивізації of subjective estimations, leaders of different levels, users of administrative services and management objects got during the expert questioning.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Світова економічна криза призвела до необхідності жорсткої економії бюджетних коштів, в тому числі на утримання органів державного управління. Так, в Україні проведено зменшення кількості органів центральної виконавчої влади. Окрім того, передбачено скорочення чисельності державних службовців, які працюють в центральних органах виконавчої влади, не менш ніж на 30